अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत् ।

[1]स्वरमात्रसादृश्यं तु वैचित्र्याभावान्न गणितम् । रसाद्यनुगतत्वेन [3]प्रकर्षेण न्यासोऽनु[1]प्रासः ।

द्वयोरपि न परिवृत्तिसहत्वमित्यर्थः । अस्य पुनरुक्तवदाभासस्योभयालंकारत्वं शब्दार्थोभयालंकारत्वम् । शब्दपरिवर्तने तदर्थकशब्दान्तरादानेऽपि वैचित्र्यसंभवादर्थान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वादर्थालंकारत्वम्, यत्र तु शब्दपरिवर्तने वैचित्र्यं न संभवति तत्र शब्दान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वाच्छब्दालंकारत्वमिति भावः ॥ अनुप्रासालंकारमाह—**अनुप्रास इति** । शब्दस्य वर्णपदैकदेशपदानामन्यतमस्य साम्यं सादृश्येनावर्तनम् । वर्णानां सादृश्यं च कत्वादिना एकस्थानोच्चार्यत्वेनापि । तेन वर्णत्वादिना सदृशस्य विजातीयवर्णस्यावर्तने नातिप्रसङ्गः, नापि श्रुत्यनुप्रासासंग्रहः । पदपदैकदेशयोस्तु तत्तद्व्यञ्जनघटितत्वेन छेकलाटानुप्रासयोः संग्रहाय 'वर्णसाम्यम्' इत्यनुक्त्वा 'शब्दसाम्यम्' इति कृतम् । वस्तुतस्तु पदतदेकदेशसाम्येऽपि वर्णसाम्यसंभवाच्छब्दपदं वर्णमात्रपरम् । अत एव 'वर्णसाम्यमनुप्रासः' इति काव्यप्रकाशः । 'वैषम्येऽपि' इत्यादिना साम्येऽपीति लभ्यते । एतच्च लाटानुप्रासे नियतम् । न च समस्वरपदतदेकदेशसाम्यं यमकेष्वतिव्याप्तमिति वाच्यम् । तेषां प्रकरणनियम्यतया तदतिरिक्तत्वेनास्य विशेषणात् । ननु 'वैषम्येऽपि स्वरस्य' इत्यनेन व्यञ्जनेन व्यञ्जनसाम्यमनुप्रास इति लभ्यते । स्वरमात्रसाम्यं न कथमनुप्रास इत्यत आह—**स्वरमात्रेति** । अनुप्रासपदव्युत्पत्तिमाह—**रसादीति** । तृतीयाद्वयं विशेषणे । रसाद्यनुगतः प्रकृष्टश्चेत्यर्थः । [3]स्वाश्रयशब्दप्रकर्षणद्वारा रसादिप्रकर्षकत्वम् । तेनैव प्रकृष्टन्यास इत्येकदेशार्थमाह—

सदानत्यागः स्थिरतायामवनितलतिलकः ॥' इति । अवनितलतिलको राजा भाति । कया । सदानत्या सतां विषये आनत्या अतिनम्रभावेन । यद्वा सदा सर्वकाले अनत्या अरिषु अनम्रतया । कीदृशः । अरिवधदा शत्रुसंहारिणी ईहा चेष्टा येषां तादृशा ये शरिणः शरविशिष्टभटाः तानीरयति प्रेरयतीति अरिवधदेहशरीरः । सहसा शीघ्रं रथिभिः सुष्ठु ऊढाः संबद्धास्तुरगा अश्वाः पादाताः पदातिकाश्च यस्य सः । स्थिरतायामगः । पर्वततुल्य इत्यर्थः । यथा वा—'अम्बरेण गगनेन संवृतं जीवनैः शिरसि वारिभिः श्रितम् । भोगिभिश्च भुजगैर्विभूषितं शंकरं शुभकरं भजामहे ॥' इति । अत्र अम्बरेण गगनेनेति, जीवनैर्वारिभिरिति, भोगिभिर्भुजगैरिति, शंकरं शुभकरमिति आमुखे पौनरुक्त्यं पर्यवसानेऽन्यार्थकत्वात्तदभावः ॥

1. अनुप्रास इति । अनुशब्दोऽनुगमार्थः, प्रशब्दः प्रकर्षार्थः, आसशब्दो न्यासार्थ इति योगार्थो दर्शितः ।

---

१. स्वरमात्रेऽपि सादृश्यम्' ग. २. 'प्रकृष्टः' क. ३. 'रसाद्यनुगतत्वमनुप्रासः' इत्यधिकं पुस्तकान्तरे. ४. 'प्रकृष्टत्वम् । आसः' इति पुस्तकान्तरे.